

TURBUCZ DÁVID

**A politikai rendszer jellege
a Horthy-korszak első tíz évében¹**

„Új politikát kell kezdenünk [...] A régi jelszavak elkoptak, sok irányzat, amely ebben az országban annak idején diadalmasan haladt előre, ma nem követhető. Megváltoztak a viszonyok, megváltozott körülötünk a világ képe, megváltozott idebenn az ország képe, új irányok, új emberek léptek porondra. [...] Bár új politikát keresünk, ezt a politikát össze kell kapcsolnunk a múlttal, össze kell kapcsolnunk azokkal a nagy nemzeti tradíciókkal, amelyeken felépül ennek a nemzetnek, ennek az államnak a rendje. Új politikát kell követnünk, de a régi politika hibái nélkül [...] A kormánynak helyre kell állítania az egész vonalon a tekintély elvét [...] Mert a tekintély elvétől függ a kormányzat nyugodt szilárdsága” – így érvelt Bethlen István az úgynevezett „új politika” szükségessége mellett 1921 áprilisában.² Ennek az új politikának a mibenlétét akkor nem részletezte, de 1922 első felében már egyértelművé válhatott mindenki számára, hogy az újonnan kinevezett miniszterelnök mit is értett ezalatt. Az akkor megkezdett rendszerépítés a politikai konszolidáció során teljesedett ki, így az 1919–1921 közötti politikai berendezkedés többarcúsága fokozatosan megszűnt, átmeneti és kialakulatlan jegyeit elveszítve,³ és Bethlen elképzelései alapján 1921–1926 között jött létre az „új ideál”,⁴ a bethleni politikai rendszer.

¹ A tanulmány a 2007. évi politológia OTDK-n I. helyezést elért dolgozat rövidített, szerkesztett verziója.

² *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. Genius, Budapest, 1933. I. k. 155–156., 163.

³ Pösöki Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. In: ROMSICS Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 214–215.

⁴ ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 163.

A Horthy-korszak első tíz évének⁵ állam- és kormányzati rendszerét e tanulmányban Juan Linz autoriterrendszer-definíciójának, illetve Giovanni Sartori pártrendszer-tipológiája alapján mutatom be. A tanulmány első fejezete a linzi autoriterrendszer-definíció alkalmazhatóságát vizsgálja a spanyol politológus 2000-ben megjelent könyve alapján. A fogalmat a magyar szakirodalom használja, de alkalmazásának átfogó, a linzi definíció minden kritériumára kiterjedő elemzése szerzőtől függően nem, vagy csak részben történt meg. Hirata Takeshi 1993-as tanulmánya tekinthető a legátfogóbbnak az eddigiek közül,⁶ és az ő felvetéseit követve Boros Zsuzsanna, Ormos Mária, Hajdu Tibor, Romsics Ignác, és Püski Levente is megfogalmazta saját véleményét.⁷ Az írásommal – egyrészt – arra teszek kísérletet, hogy átfogó képet adjak a nemzetközileg használt autoriterfogalom alkalmazásáról. Saját megállapításaimmal talán hozzájárulhatok – a magyar szakirodalom korábbi megállapításait természetesen nem megkerülve – a rendszer jellegének minél pontosabb leírásához, illetve a nemzetközileg kompatibilis fogalmi háló, a korszak politikai viszonyaira épülő autoriterdefiníció kialakításához, illetve alkalmazásához, maximálisan egyetértve Romsics Ignác véleményével.⁸ Ezt követően – a pártrendszer jellege című fejezetben – Giovanni Sartori pártrendszer-tipológiája és Robert Dahl poliarchia-elmélete alapján az 1920-as évek magyar pártrendszerének politológiai elemzésére teszek kísérletet, a magyar szakirodalomtól eltérő megközelítésben. A fenti két fogalom vizsgálatával – a tanulmány bevezető áttekintésére támaszkodva – a vizsgált korszak politikai rendszerének jellegével kapcsolatban egy saját definíció megalkotása a célom.

⁵ Természetesen a tízéves időhatárt – Bethlen István miniszterelnökségének időszakát – nem lehet mereven kezelni, így ahol szükséges, bővebb időkeretet használok.

⁶ Hirata TAKESHI: A bethleni konszolidáció jellege a nemzetközi szakirodalom tükrében. *Valóság*, 1993/11. 54–66.

⁷ BOROS Zsuzsanna–SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944*. Korona Kiadó, Budapest, 343–348.; ORMOS Mária: *Magyarország a két világháború korában, 1914–1945*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 104–105.; HAJDU Tibor: Mozgástér és kényszerpálya: Horthy-korszak. *Rubicon*, 1998/4–5. 42–43.; ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, 2003. 235.; Uő: *Bethlen István*. I. m. 253.; Uő: Választójog és parlamentarizmus a 20. századi magyar történelemben. In: Uő: *Múltról a mánnak. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 228.; Uő: Magyar történeti problémák, 1900–1945. Uo. 324–326.; PÜSKI Levente: *Demokrácia és diktatúra között*. I. m. 230–233.; Uő: *A Horthy-rendszer, 1919–1945*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2006. 279.

⁸ ROMSICS Ignác: *Magyar történeti problémák*. I. m. 325–326.

Autoriter rendszer – tekintélyelvű tendenciák egy átmeneti államban⁹

„Úgy érzem, hogy még ma is olyan a nemzet sorsa, mint egy ostromlott váré, amely körül van véve ellenségektől, s amely várban bármely pillanatban készen kell lenni egy ostrom visszaverésére. Úgy érzem, hogy ebben a várban ha nem is diktatórikus akaratnak, de egy vezetőakaratnak kell lennie, mert ha nem egy akarat vezet, és nincs egy értelmes vezetőakarat, akkor széthullanak és egymás ellen fordulnak az erők, melyek az ostrom visszaverésére hivatottak” – jellemezte röviden Bethlen István a saját maga által teremtett politikai szisztémát.¹⁰

Juan Linz spanyol politológus véleménye szerint egy politikai rendszer akkor autoriter, ha nem demokratikus, és nem is totalitárius, és olyan, (1) amelyet korlátozott politikai pluralizmus jellemez; (2) amelynek nincs egy kidolgozott és irányadó ideológiája; (3) amely egyaránt tartózkodik a politikai mobilizáció extenzív és intenzív formáitól és eszközeitől; és (4) amelyben a vezér (vagy alkalmanként egy kis csoport) gyakorolja a hatalmat formálisan pontatlanul meghatározott, de gyakorlatilag mégis eléggé kiszámítható korlátokon belül.¹¹

Ahogy a tanulmány bevezetőjében is említettem, a leginkább célravezető egy nemzetközileg kompatibilis autoriterfogalom alkalmazása, amely az 1920-as évek Magyarországnak konkrét politikai viszonyaira, működési mechanizmusaira épül. Linz definícióját két szakaszban vizsgálom: először általános keretek között – az egész rendszerre vetítve –, majd Linz négy kritériumát tekintem át. Mindezek előtt azonban összefoglaló módon, röviden áttekintem azokat a történelmi körülményeket, s a politikai rendszer kialakításának kezdeti, de legmeghatározóbb lépéseit, amelyek egy autoriter rendszer – a közép-kelet európai államfejlődés sajátos típusának – létrejöttének irányába hatottak.¹²

⁹ Az úgynevezett autoriter rendszerek a tradicionális, de modern jegyekkel is rendelkező – átmeneti – társadalmak tipikus állam- és kormányformái. Romsics Ignác: A Horthy-rendszer jellegéről. *Historiográfiai áttekintés*. In: *Múltról a mának*. I. m. 351–352.

¹⁰ Bethlen István gróf a szabadelvűség és a demokrácia programja ellen beszélt. *Újság*, 1928. január 20.

¹¹ Juan J. Linz: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rinner Publishers, London, 2000. 159. Linz a későbbiekben az autoriter rendszereket további alcsoportokra osztotta (bürokratikus-katonai rendszer, korporatizmus, mozgósítási autoriter rendszer), azonban az 1920-as évek politikai rendszere ezekben a csoportokban nem helyezhető el. (184–266.)

¹² Püski Levente: *Demokrácia és diktatúra között*. I. m. 232–233.

A kiindulópont a történelmi Magyarország felbomlásának, és az 1918/1919-es forradalmaknak (a „rombolás szellemének”)¹³ az időszaka, amikor a politikai rendszert a teljes instabilitás jellemezte. A bethleni politika erre, illetve az azt követően kialakuló intézményrendszer demokratikus vonásaira reflektálva, nem a parlamentarizmus egészének, hanem csak a „negatív jelenségek” – anarchia, gyenge állam, „tömegdemokrácia” – kiküszöbölését hirdette, mivel – úgymond – csakis az állam, elsősorban a végrehajtó hatalom képes a rend védelmére, illetve az ország területi integritásának biztosítására. A miniszterelnök úgy vélte, hogy Magyarország 1918/1919 tapasztalatai alapján még nem érett a tömegdemokráciára, mivel ez csakis anarchiához, az ország feldarabolásához, illetve diktatúrához vezet.¹⁴ Ezt támasztja alá a tanulmány, illetve a fejezet elején olvasható idézet Bethlen Istvántól, amelyben – számtalan beszéddel együtt – autoriter felfogással, az erős állam, stabil, erős és egységes kormányzat, „egységes vezetés”, „egységes párt és akarat”¹⁵ és a korlátozott parlamentarizmus eszméjével, – az 1920-as évek második felében többek között olasz hatásra – az „egyetlen erős, vezető akarat”¹⁶ programjával, illetve a „parlamenti, momentán kialakult többség” elégtelenségének megfogalmazásával találkozunk. Ezt a gondolatmenetet követve a miniszterelnök 1927. május 27-én hozzátette, hogy „egy kormányzatnak feladata teljesítésére a nép széles rétegeinek bizalmára van szüksége [...] De ha megvan az a bizalom, akkor ne követelje senki tőlem, hogy rothadt kompromisszumokba menjek bele oly kérdésekben és oly tényezőkkel, amelyeknek munkáját ártalmasnak tartom erre az országra.”¹⁷

A fentiekből következett a királykérdés kikapcsolása és a Bethlen-Peyer-paktum megkötése után¹⁸ a demokratikus alapelemek korlátozása (pártok szabad működése, politikai szabadságjogok, a parlament jogosítványai), a jogszűkítés (a 2200/1922. ME rendelettel), illetve az ügy-

¹³ Idézi Romsics Ignác: *Bethlen István*. I. m. 163.

¹⁴ Mivel területi kiterjedését, politikai-társadalmi berendezkedését tekintve új államról volt szó, Magyarország rendkívül nehéz, sokféle, súlyos és részben megkerülhetetlen – gazdasági, társadalmi (szociális) – problémákkal küzdött. E körülmények szintén nem kedveztek a demokratikus fejlődésnek. Mindez amúgy általános jelenség a térségben, az úgynevezett „holdkifliben”, amely a tőkés fejlődés „klasszikus” vidékeit övezi. Ormos Mária: A fasiszta állam. In: Pölöskei Ferenc–Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 546.

¹⁵ *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. m. I. k. 224.

¹⁶ Idézi Nagy József: A kisgazda csoport működése az Egységes Pártban. In: *Parasztkérdés, 1890–1935*. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged, 1985. 254.

¹⁷ *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. m. II. k. 186.

¹⁸ Mindkét esemény jelentős mértékben hozzájárult a politikai rendszer stabilitásához.

nevezett konzervatív stabilizátorok alkalmazása.¹⁹ Mindennek köszönhetően megszűnt a váltógazdálkodás lehetősége, azaz a miniszterelnök – politikai érdekeinek megfelelően – az 1922 márciusa előtti időszak választási rendszerének törvénytelen felszámolásával rendszerváltáshoz hasonló fordulatot, saját kifejezésemmel élve „rendszeren belüli rendszerváltást” hajtott végre, amellyel megalapozta a politikai rendszerének stabilitását. A választási rendszer átalakításának két alapeleme a választójogosultak arányának szűkítése,²⁰ illetve a nyílt szavazás részleges visszaállítása volt (lásd 2–3. *melléklet*).²¹ A jogszűkítéssel párhuzamosan (1922. január–február), Bethlen és társainak a Kisgazdapártba történő belépésével létrejött az új kormánypárt, az Egységes Párt. Az általános többségi és arányos rendszert kombináló új választási rendszer a kialakuló politikai rendszer „lelkének” tekinthető, mert – az Egységes Párt leválthatatlanságának biztosításával – alapvetően meghatározta az állami szervezeti rendszer működését, a politikai rendszer jellegét. (Mindezt a tanulmány következő részében tárgyalom.) A választási rendszer átalakításának célja ebben az összefüggérendszerben az volt, hogy egy „erős guvernamentális pártot tegyen lehetővé, [...] mert az országnak az az érdeke, hogy az ügyek vezetése erős és egységes párt kezében legyen, nem pedig frakciókra bomló párt kezében, mert ezek egymással hadakozva, egyezkedve és rothadt kompromisszumokat kötve nem képesek a nemzet érdekében hasznos munkát kifejezni”.²²

A politikai rendszer alapvető sajátosságai

Linz elképzelése szerint az autoritarianizmus egy meghatározott, alapvetően antiparlamentáris jellegű politikai rendszer, amely struktúrájának középpontjában a végrehajtó hatalom áll, és amelynek a tekintélyelvűség legfeljebb az egyik alkotóeleme. Ráadásul megítélése szerint a tekintélyelvűség mértéke sem döntő. Ennek hordozói elsősorban nem személyek, hanem intézmények: az egyház, a hadsereg, illetve esetleg az

¹⁹ Szűkített választójog, nyílt szavazás, illetve 1927-től a felsőház.

²⁰ A választójogosultak aránya az összlakossághoz képest 40-ről 29,8%-ra csökkent. HUBAI László: Választók és választói jog Magyarországon, 1920–1947. *Társadalmi Szemle*, 1998/7. 109.; Hirata TAKESHI: i. m. 56.

²¹ A választási rendszer sajátos eleme az egyhangú mandátum. A kormányzat irányítása alatt álló közigazgatási apparátus ugyanis az ajánlások elbírálásával elérhetett olyan helyzetet, amelyben csak egy jelölt (vagy lista) szerezte meg a szükséges minimális számú ajánlást, ilyenkor a jelölt szavazás nélkül kapta meg a mandátumot.

²² Bethlen István gróf a szabadelvűség és a demokrácia programja ellen beszélt. *Újság*, 1928. január 20.

állam. Mivel a '20-as évek politikai rendszere esetében egyrészt – a dualizmus korszakával ellentétben – a választójog (korlátozott) kiterjesztése miatt beszélhetünk tömegpolitikai helyzetről,²³ másrészt a politikai rendszer nem volt sem demokratikus, sem totalitárius, azaz a kettő közötti átmenetként jellemezhető,²⁴ így Linz kritériumai megszorításokkal alkalmazhatók. Ezek közé tartozik, hogy a parlamentarizmus (államfő, kormány, parlament), a többpártrendszer – egy hegemon helyzetben lévő kormánypárttal – a politikai rendszer fontos részét képezte. A bethleni hatalmi szisztéma egyik lényeges, megkerülhetetlen eleme tehát (erre a tanulmány összegzésében még visszatérek), hogy parlamentáris intézményrendszerre épült, mindez toleránsabbá, pluralistábbá tette, igaz, a politikai hatalom a „rendszeren belüli rendszerváltás” eredményeképpen a végrehajtó hatalomra, a tárgyalt időszakban a kormányra, s azon belül is Bethlen István miniszterelnök-pártvezérre korlátozódott. Mindez a parlamentarizmus korlátozásához, de egyáltalán nem a megszüntetéséhez vezetett.²⁵ A parlamentáris politikai rendszer működését tekintve így antidemokratikusnak, korlátozottnak tekintendő, mivel:

- formailag érvényesült a hatalmi ágak szétválasztása, azonban a végrehajtó hatalom túlzott dominanciájával;²⁶
- a törvényhozás primátusát elviekben számos tényező biztosította, igaz, ez csak korlátozottan érvényesült;²⁷
- a népképviselőt erősen korlátozott formában valósult meg a választási rendszernek köszönhetően;

²³ Linz fogalma nem érinti a 19. század „félalkotmányos” rendszereit. Juan J. Linz: i. m. 159–160.

²⁴ Linz kritériumrendszerével kapcsolatban a szakirodalomban nem döntött, hogy az autoriter rendszerek közé besorolhatók-e az úgynevezett modern kori, nem totalitárius berendezkedésű diktatúrák, ugyanis Linz szerint autoriter rendszer az, amelyik nem demokratikus és nem totalitárius. (Körösnévi András: Kormányzati rendszerek. In: GYURGYÁK János (szerk.): *Mi a politika? Bevezetés a politika világába*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 73–76.; Püski Levente: *Demokrácia és diktatúra között*. I. m. 232–233.) Ennek alapján a modern kori diktatúrák is autoriter rendszerek, viszont a – később ismertető – négy kritérium szerint már nem ilyen egyértelmű a helyzet. A tanulmányban az autoriter rendszer alatt a demokráciák és a fent megnevezett diktatúrák közötti átmeneti politikai rendszereket értem, s nyitva hagyom azt a kérdést, hogy a modern kori diktatúrák tekinthetők-e autoriter rendszerek.

²⁵ Linz olyan politikai rendszereket is vizsgált, amelyekben a parlament nem játszott szerepet.

²⁶ A kormányzat dominanciájához a hatalmi ágak egyensúlyának megbomlása mellett a rendeleti kormányzás mértékének jelentős kibővülése is hozzájárult, ami a gazdasági válság időszakában tovább erősödött. Püski Levente: *Demokrácia és diktatúra között*. I. m. 226.

²⁷ 1922 után a választási rendszer átalakításának köszönhetően az állandó, stabil (abszolút vagy 2/3-os) kormánytöbbség miatt a törvényhozás folyamatát a kormányzat uralta, illetve a parlament ellenőrző és felelősségre vonó funkciója is csak korlátozottan érvényesülhetett. A kormányt megbuktatni csak akkor volt mód, ha a kormánytöbbség 1/3-a is támogatta azt, azaz ha a miniszterelnök az Egységes Párt bizalmával rendelkezett, akkor erre nem kerülhetett sor.

- többpárti, periodikusan ismétlődő választásokat tartottak, de a politikai hatalomért folyó versenyből a társadalom jelentős csoportjait kizárták, s előnytelen feltételeket biztosítottak a versenyben részt vevők számára,²⁸ a politikai váltógazdálkodás nem valósulhatott meg;
- a hatalom forrása nem a törvényhozás, hanem a kormányzó volt;²⁹
- az államfő felelős volt a törvényhozásnak, szerepe azonban túlmutatott a törvényekben meghatározott jogkörén;
- a kivételes hatalom fokozatos megszüntetése ellenére a rendtörvény (1921. évi III. tc.) és más jogszabályok legális lehetőséget adtak a szabadságjogok korlátozására;
- az önkormányzatiság elvét sértette a centralizált, átpolitizált közigazgatás;
- törvények garantálták az igazságszolgáltatás függetlenségét, ám erősen burkolt formában ugyan, de kötődött a kormánypolitikához.

Mindez egyértelműen az autoriter tendenciákat erősítette. Az 1920-as évek sajátos többpártrendszerében a kormányzati hatalmat tehát – a nyílt szavazásnak, a választójog korlátozásának, a közigazgatás befolyásoló szerepének köszönhetően – mindig a közigazgatással összefonódott Egységes Párt birtokolta. A kormányzat ezenkívül az 1920. évi I. és XVII. tc. szabályozása alapján közepesen erős jogkörrel felruházott kormányzó, illetve az 1926. évi XXII. tc. által felállított, 1927-től konzervatív stabilizátorként funkcionáló felsőház támogatását is igénybe vehette, azaz egyáltalán nem jelentéktelen hatalmi eszközök álltak a kormányzat rendelkezésére a kormányakarat érvényre juttatása érdekében. A mindenkor ellenzékkel szemben ráadásul ott voltak az 1924. december 11-én – hatalombiztosítás céljából – elfogadott házszabályok.³⁰ Az autoriter politikai, hatalmi szisztéma 1926-ig végbement, a felsőház felállításával, illetve az 1926. decemberi országgyűlési választáson elért elsöprő kormánypárti túlsúly biztosításával (a kormányoldal ugyanis a mandá-

²⁸ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. I. m. 235.

²⁹ Ugyanis a kormányzó diszkrecionális jogköre a miniszterelnök kinevezése. Másfelől a kormány/miniszter bukására csak akkor kerülhetett sor, ha a parlamenti leszavazása kormányzói bizalomvesztéssel párosult. Ha az utóbbira nem került sor, azaz a kormányzó „felülírta” a törvényhozás döntését, akkor a kormány/miniszter megtarthatta pozícióját, vagy éppen (ha szükséges) Horthy új választásokat írhatott ki, amely során helyreállították az elveszített kormánytöbbséget. A kulcskérdés tehát az volt, hogy a kormányzó bizalmát élvezi-e a miniszterelnök, vagy éppen egy szakminiszter.

³⁰ A házszabály-revizió lényege a „korlátok nélküli” kritika letörése, a „demagógia” visszaszorítása, a klotúr (beszédkorlátozás) bevezetése, a fegyelmi jog szigorítása, továbbá a házelnök jogkörének kiterjesztése volt. Pesti Sándor: *Az újkori magyar parlament*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 150–155.; Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: i. m. 331–333.

tumok 83,7%-át birtokolta – lásd 5. melléklet) befejezett stabilizálása így „túl jól” sikerült (lásd 1. melléklet).³¹ Mindez mégsem jelentett nyílt, s teljes diktatúrát: a politikai elit hatalma nem volt korlátlan.

Az Egységes Párt a bethleni hatalmi rendszerben nem egyfajta demokratikus látszatot töltött be – ez a második korlátozás a linzi kritériumrendszeren –, nem látszatintézmény volt, nem „egyszerűen csak [...] a [politikai] gépezetnek törvényhozói, parlamentáris megjelenési formája volt”, hanem a politikai rendszer egyik lényeges érdekütköztető elemének tekinthető.³² A politikai rekrutáció, szocializáció, mobilizáció területén nem rendelkezett kiemelkedő dominanciával, így nem tekinthető „egy kizárólagosan létező autoriter pártnak”.³³ A rendszer fenntartása, azaz a parlamenti kormánytöbbség formális rekrutációja szempontjából azonban nélkülözhetetlen szerepet játszott.

A rendszer alappillérenek Bethlen István, a pártvezér és a miniszterelnök tekinthető, de személyi egyeduralmáról semmiképpen sem beszélhetünk, így túlzásnak minősíthető, hogy a rendszer „rejtett, közvetett, végső fokon azonban teljes egyeduralom volt”.³⁴ Még akkor sem, ha ő állt „a piramis [a kormánypárt és a közigazgatás összefonódásának] csúcán”, mivel a közigazgatás a belügyminiszteren és a főispánokon keresztül a miniszterelnök – és nem a kormánypárt – irányítása alatt állt.³⁵ Ráadásul az alkotmányos szabályozás sem mutatott ebbe az irányba, illetve ő se törekedett erre, igaz, a tekintély – kétségtelen kvalitásainak köszönhetően – a '20-as években inkább körülötte, mint a kormányzó körül összpontosult. Másrészt a választások előtt nem határozhatta meg kizárólagosan a jelöltek kiválasztását a miniszterelnök – még a közigazgatás segítőkészsége ellenére sem –, mint ahogy azt Macartney leírta, s a kormánypárt képviselői sem voltak olyan engedelmesek.³⁶ Természe-

³¹ Ezt követően az 1928-as házszabály-módosítás (további szigorítás), az 1929-es közigazgatási reform (1929. évi XXX. tc.) és az 1930. évi XVIII. tc. („Budapest székesfőváros közigazgatásáról”) fokozta tovább a központi hatalom irányító és ellenőrző szerepét.

³² Carlile Aylmer MACARTNEY: *October fifteenth. A history of modern Hungary, 1929–1945*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956. 1. k. 48.; Hirata TAKESHI: i. m. 60.

³³ William M. BATKAY: *Authoritarian Politics in a Transitional State. István Bethlen and the Unified Party in Hungary, 1919–1926*. Boulder, New York, 1982. 104.

³⁴ Carlile Aylmer MACARTNEY: i. m. 49.

³⁵ Uo. 47.

³⁶ Uo. 47. Bethlen befolyása a jelöltállítás során egyértelmű, de ez nem jelenti azt, hogy a képviselők „elvtelen karrieristák” lettek volna. Néhányan Bethlennel való szembefordulásuk után ellenzékbe vonultak, több képviselő pedig helyi ismertségének köszönhetően – a közigazgatási apparátus segítsége nélkül – jutott mandátumhoz. Macartney elképzelése tehát cáfolható. Hirata TAKESHI: i. m. 60.; PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 131–132.

tesen kormányzói diktatúráról sem lehet szó, még akkor se, ha Horthy tényleges politikai súlya túlmutatott a törvényes előírásokon. Az, hogy ezt Bethlen miniszterelnöksége idején nem használta ki, a korszakra jellemző sajátos szerepfelfogásának,³⁷ illetve nem túl széles jogkörének, politikai befolyásának köszönhető, ami azonban a kortárs államfőknél kiterjedtebb volt. Horthy tekintélye kormányzói pozíciójából következett: a sérthetetlensége, a megszólítása, illetve a poszthoz fűződő külsőségek biztosították ezt. A társadalmi vonatkozásban használt tekintélyelvűségnek, a fentieknek köszönhetően, így mindenképpen a konzervatív jellegű rendszer lényeges – megítélésem szerint Linz elképzelésénél dominánsabb – alapelemének kell lennie.

A linzi autoriterdefiníció kritériumrendszerének vizsgálata

A definíció első kritériuma szerint egy autoriter rendszert „korlátozott politikai pluralizmus jellemez”, ami az autoriterrendszerek legmeghatározóbb vonásának tekinthető, ellentétben a demokráciák intézményesített, majdnem korlátlan politikai pluralizmusával.³⁸ De emellett a pluralizmus teljes hiánya sem jellemzi őket, ellentétben a totalitárius rendszerekkel. Bethlen István miniszterelnöksége alatt a törvényhozás összetétele, a pártrendszer alapszerkezete mindvégig pluralista maradt, igaz, korlátozott formában.

A pluralizmus mértékének vizsgálatakor külön kell szólni az Egységes Párt relatív heterogenitásáról, illetve – saját kifejezésemmel élve – az „ellenzéki pártrendszerről” (erre még visszatérek). A '20-as évek második felére a fajvédők 1923. augusztusi kilépésével, illetve az agrárdemokraták 1926-ig végbement kiszorításával a kormánypárt az agrárius és liberális konzervativizmusra, azaz a párt centrumára épült, így dominánsan konzervatív jellegű kormánypárttá vált. Az ellenzék esetében az egyetlen politikai erő, amit a legális működés, a képviselőlet lehetőségétől az 1921. évi III. tc. értelmében megfosztottak, a kommunistáké volt; őket leszámítva azonban a rendszer lehetőséget biztosított a hivatalos politikával szembenálló csoportok létezésére a rendtörvény keretein be-

³⁷ Egy politikai rendszer jellegét nemcsak a jogszabályok által rögzített hatáskörök határozzák meg, hanem a gyakorlati politika is; itt elsősorban egy politikus szerepfelfogására gondolok. Bethlen István ezért lehetett a rendszer alappillére, ugyanis Horthy Miklós – bizalmi viszonyoknak köszönhetően – távol tartotta magát a kormányzati politika alakításától.

³⁸ Juan J. LINZ: i. m. 161.

lül: a szociáldemokrata,³⁹ agrárdemokrata, keresztényszocialista, liberális-demokrata, illetve a jobboldali radikális irányzatokról van szó. Különösen azok a pártok jutottak szerephez, amelyek „konstituált pártok, amelyek mögött a nemzet egy részének közvéleménye áll”.⁴⁰ A szociáldemokraták sajátos helyzete; az agrárdemokraták kormánypártba történő integrálása, majd onnan történő kiszorításuk; a keresztényszocialisták kormánytámogatóvá válása; a liberális-demokrata pártok pozícióvesztése; a fajvédők politikai kudarca (1923 és 1928 között), majd visszatérésük 1928-ban a kormánypártba mind – a kormánypárt dominanciájának, illetve homogenitásának növekedésével – a rendszer pluralizmusának mértékét csökkentette.

A politikai akaratnyilvánítást korlátozó, a politikai hatalomért folytatott versenyben részt vevők számára egyenlőtlen feltételeket biztosító választási rendszernek köszönhetően az (engedélyezett) ellenzéki pártoknak nem volt esélyük a hatalomra kerülésre. Végeredményben csak a nemzetgyűlésbe/képviselőházba kerülés, illetve az ottani pozícióik erősítése lehetett a céljuk, de sosem fordult elő, hogy a valós társadalmi súlyuknak megfelelő képviseletük lenne a törvényhozásban. Véleményem szerint ez volt a pluralizmus korlátozottságának legfőbb ismérve.

A definíció második kritériuma a „kidolgozott és irányadó ideológia” hiánya. A totalitárius rendszerekkel ellentétben az autoriter rendszereket intellektuálisan kidolgozatlan, inkább egyfajta emocionális, mint racionális gondolkodásmód, érzésvilág, intellektuális magatartás jellemzi. Azaz sokkal célravezetőbb az autoriter rezsimok esetében – így a Bethlen-féle szisztémát illetően is – azok mentalitásáról, mint ideológiájáról beszélni. „Nem tagadható, hogy valamiféle részben hivatalos, részben nem hivatalos szellemiség [mentalitás] körüllegte a rendszert, mégis erősen kétséges ennek nemcsak az egysége, hanem az ideológia volta is. [...] Ezt a rendetlen eszmerendszert nehéz ideológiának tekinteni. A Horthy-korszak eszmei rendszere voltaképpen reklám jellegű címszavakból állt.”⁴¹ A mentalitással – a totális rendszerek kidolgozott ideológiájával

³⁹ A bethleni pluralizmus sajátossága volt, hogy a munkásmozgalmat az 1921. évi III. törvénnyel és az 1921. december 21-én megkötött Bethlen–Peyer-paktummal sikerült megosztania. Ettől kezdve a munkásság túlnyomó részét képviselő MSZDP, a bethleni politikai rendszerbe integrálódva, korlátozott cselekvési szabadságával már nem veszélyeztethette a fennálló politikai szisztémát. ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. I. m. 208.; SIPOS Péter: *Az MSZDP a magyar politikai életben 1919–1944. Az 1920-as évek*. In: VARGA Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 129–132.

⁴⁰ *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. m. II. k. 371.

⁴¹ ORMOS Mária: *Politikai ideológia a két világháború között*. In: VONYÓ József (szerk.): *Társadalom és kultúra a 19–20. században. Tanulmányok*. Pannónia Könyvek–Magyar Történelmi Társulat, Pécs, 2003. 75., 86.

ellentétben – nem jár együtt extenzív és intenzív politikai mobilizáció, mivel kevésbé képes emocionális identifikációt megteremteni a tömegek és a rendszer között, így az autoriter rendszer nem is várja el a tömegek mobilizálását. A mentalitás és az ideológia közötti különbségek nem lényegtelenek, ha ezeknek a politikára gyakorolt hatását vizsgáljuk. Egy totalitárius rendszerben a tényleges politikai folyamatok sokkal mélyebben függnek az utópikus elemeket is felvonultató ideológiától (amely az élet minden területét irányítás alá vonja), mint egy autoriter rendszerben, ahol a rendszer vezetőinek mentalitása sokkal többet tükröz a szociális és politikai realitásokból.⁴²

Az 1920-as években a Bethlen István által létrehozott autoriter szisztema alapvetően – de nem kizárólagosan – konzervatív jellegű volt, „de valójában nem rendelkezett túlságosan zárt, részletesen kimunkált, kiforrott ideológiával”,⁴³ ennek köszönhetően – ismétlem – a rendszert inkább egyfajta mentalitás, mint ideológia határozta meg.⁴⁴ Konzervatívnak azért tekinthető, mert a politikai elit törekedett arra, hogy az állami szervezeti rendszer szerkezete (parlament, közigazgatás), illetve működ(tet)ése (a váltógazdálkodás kiiktatását célzó kormányzati törekvések)⁴⁵ a jogfolytonosság elve alapján illeszkedjen a magyar alkotmányfejlődéshez, s a Szent Korona-eszméhez „az újra építkező rendszer régi-új formájának” ideológiai megalapozásához.⁴⁶ A restauráció – mindezek ellenére – csakis korlátozott mértékű lehetett, bizonyos területeken ráadásul a dualizmus korához képest korlátozott jogkiterjesztésre is sor került. Ennek köszönhetően Trianon, a „régí rend teljes összeomlása után” – az ország önállósulásával – új helyzet állt elő, így a rendszer igazából csak formáját, illetve kulturális ízlését tekintve lehetett konzervatív,⁴⁷ s persze a politikai elit világnézetében, mentalitásában.

A bethleni konzervativizmusból társadalmi értelemben vett tekintélyelvűség, elitizmus is következett. Emiatt a Bethlen István által létrehozott politikai rendszer szándékosan szűkítette az – úgymond műveletlenségüknek, ösztönös cselekvésüknek, illetve súlyos szociális helyzetüknek

⁴² Juan J. LINZ: i. m. 162–165.

⁴³ PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 264.

⁴⁴ A Bethlen-korszak vizsgálata esetében – Linz elképzelésével ellentétben – sokkal komolyabban kell venni a politikai elit „ideológiai” elkötelezettségét, mentalitását, mivel azok komoly történelmi előzményeken alapszanak, míg a Linz által vizsgált rendszerekben ezek előzmény nélküliek voltak, hangzatos jelszavakból álltak össze, kizárólag a kívülilágnak szóltak. Juan J. LINZ: i. m. 173.

⁴⁵ Az állami szervezeti rendszer működését nagyrészt 1918 előtti törvények szabályozták.

⁴⁶ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 284.

⁴⁷ HAJDU Tibor: i. m. 43.

köszönhetően manipulálható – alsóbb társadalmi rétegek politikai jogait, mivel azok nem képesek napi érdekeiken felülemelkedve önállós, távlati és felelős véleményformálásra, és mindezek miatt vezetésre szorulnak. A miniszterelnök elitista társadalomszemléletéből egyértelműen következett, hogy az 1918 után kialakuló parlamentáris demokráciákat, a „tömegdemokráciát” mint „beteg és elfajult demokráciákat”⁴⁸ életképtelennek tartotta, noha korlátozott mértékű jogkiterjesztést szükségesnek gondolt. Magát az „irányított demokrácia”, a „konzervatív demokrácia”, illetve a „fontolva haladás”⁴⁹ híveként tüntette fel, ezáltal tartotta védhetőnek a „szerves” magyar fejlődést a radikális jobboldali antiparlamentáris törekvésekkel és a demokratizálódást képviselő „destruktív” irányzatokkal szemben. A demokráciát formálisan elfogadta, ám az állampolgárok egyenlő politikai jogait a többségi elvvel együtt (amelyek a demokrácia alapelveinek tekinthetőek) elutasította. „Mi demokráciát akarunk, de nem a nyers tömegek uralmát [azaz nem a többségi elv érvényesítését], mert azok az országok, ahol a tömegek uralma vált úrrá az egész nemzet felett, a pusztulásnak vannak szánva” – érvelt sajátos demokráciaértelmezése mellett 1922 tavaszán.⁵⁰ Az általa elképzelt „irányított demokrácia” vezető erejének az „intelligens vezető osztályokat”: az arisztokráciát, illetve a történelmi (birtokos) középosztályt, összefoglalóan az elitet tekintette,⁵¹ ugyanis vagyoni és műveltségi helyzetüknél fogva „a legtöbb ellenállóképességgel bír[na], [...] minden nyomással és felforgatással szemben”.⁵² „Az igazi demokrácia – ugyanis – biztosítja az intelligens osztályoknak a vezetést, s bevonja a nép széles rétegeit az állami életbe. Az a demokrácia, amely nem meri kimondani azt, hogy ebben a demokráciában az intelligencia vezető szerepre van hivatva, az nem demokrácia, hanem demagógia.”⁵³ A bethleni politika tehát az „intelligens vezető osztályok” politikai hatalmának

⁴⁸ BETHLEN István: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk.: ROMSICS Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 226.

⁴⁹ *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. m. I. k. 228.; ROMSICS Ignác: A bethleni konszolidáció állam- és kormányzati rendszere. In: SÁNTA Ilona (szerk.): *Egy letűnt korszakról, 1919–1945*. Kossuth Kiadó, Budapest, 43.

⁵⁰ *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. m. I. k. 228.; ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. I. m. 182–183.

⁵¹ Az elitek kezükben tartják a közélet bizonyos szegmensei feletti irányítást, és erőfölénnyel rendelkeznek a társadalom más rétegeihez képest. Az elit tagjainak kivételes hatalmi jogosítványait egy vagy több uralmi pozíció erősíti meg (multipozicionalitás). GYÁNI Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korszakban. In: Uő–KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 221–223.

⁵² *Bethlen István beszédei és írásai*. I. m. II. k. 43.

⁵³ BETHLEN István: *Válogatott politikai írások és beszédek*. I. m. 121–122.

megőrzésére törekedett, ennek köszönhetően az állami szervezeti rendszer fontosabb politikai intézményei – nemzetgyűlés/képviselőház, törvényhatósági bizottságok –, más megközelítésben a politikai döntések jogát kisajátító, azt intézményesen monopolizáló politikai elit, vagy a kormányzó réteg szociológiai összetétele az 1918 előtti periódushoz képest csak mérsékelt bővülést, demokratizálódást hozott. A felsőház összetétele pedig egyértelműen az elitpozícióval rendelkező tradicionális társadalmi csoportok képviseletéről árulkodik.⁵⁴

A fentiek mellett a rendpártiság is a rendszer egyik alapvető jellegzetességéhez tartozott. Az etatista tendenciák Trianon és az 1918/1919-es események értékeléséből következtek (illetve azokra támaszkodtak), mindez pedig a forradalom- és demokratizmusellenesség, az antiliberalizmus mértékét erősítette. Ugyanis ennek a periódusnak az eseményeiből azt a következtetést vonta le a konzervatív politikai elit (például Bethlen, Klebelsberg Kuno), hogy a „tömegek”, azaz az „utcai demagógia terrorja” – ahogy a miniszterelnök fogalmazott – jelentős mértékben veszélyeztetik a politikai rendszer stabilitását, működését.⁵⁵ Ezt elkerülendő, a stabil kormányzás biztosítása érdekében korlátozták a „tömegek” politikai jogait – közülük különösen a választójogi „reform” emelhető ki –, illetve magát a politikai versenyt is. A már említett „rendszeren belüli rendszerváltás” eredményeképpen a végrehajtó hatalom szerepe, a stabil és állandó parlamenti többségnek köszönhetően a parlamenthez képest megerősödött, így a stabil kormányzás minden feltétele adottá vált. A politikai rendszer egyértelműen azonban nem jellemezhető ellenforradalmiként, mivel egyrészt „hiányzott mögötte a győzelem erősítő ereje”,⁵⁶ másrészt a szó igazi értelmében ellenforradalom nem játszódott le,⁵⁷ illetve át kellett vennie a forradalom egyes „megkerülhetetlen vívmá-

⁵⁴ Mindezek ellenére Bethlen István tisztában volt azzal, hogy „pusztán politikai és adminisztratív eszközökkel [...] nem biztosítható” az „intelligens vezető osztályok” politikai dominanciája. Ezért arra törekedett, hogy „az egész társadalmat átfogni próbáló konzervatív” szociálpolitikával a politikai hatalomból teljesen, vagy csak részben kizárt társadalmi csoportokat visszaintegrálja a „rendszer bázisába” (az 1920-as évek végére a kormány támogatottsága meg is nőtt), illetőleg – fokozatosan – a választójogosultak közé. Ehhez járult hozzá az a „cél tudatos kultúrpolitika”, amellyel növelhető „ennek a nemzetnek az ellenálló-képessége mindenfajta demagógiával szemben”. Ezáltal – igazodva a klebelsbergi elképzeléshez – a demokráciára, a demagógia által okozott anarchia, diktatúra elkerülése végett, „megérlelhetőek” az emberek, különösen az „alsóbb néposztályok”. 1926 után a választójogosultak aránya nőtt is a korszakban, ugyanis egyre többen tudták a szükséges – elsősorban az iskolai végzettségre vonatkozó – kellékeket felmutatni. Uo. 445.; *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. m. I. k. 158.; Püski Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 103.

⁵⁵ Uo. 263.

⁵⁶ Uo. 260.

⁵⁷ ORMOS Mária: *Magyarország a két világháború korában*. I. m. 104.

nyait”.⁵⁸ Az „ellenforradalmiságról” igazából csak abban a tekintetben beszélhetünk, hogy a politikai elit az 1918/1919-es események megismétlődésének megakadályozását tartotta küldetésének.

A korszak szellemi-politikai légkörét a keresztény-nemzeti „ideológia” is meghatározta; mint hivatkozási alap a ’20-as években mindvégig jelen volt, de már megváltozott értelemben, „tartalmilag erősen általános és kiüresedett formában”.⁵⁹ A keresztény-nemzeti gondolat konzervatív értelmezését Szekfű Gyula végezte el, s ő tekinthető a bethleni „állagőrző konzervativizmus” szellemi képviselőjének – 1927 és 1933 között a *Magyar Szemle* szerkesztőjeként –, aki a Széchenyi–Tisza-hagyományt tekintette a nemzeti fejlődés fő vonalának.⁶⁰ A „keresztény” jelző az ateista kommunizmus, illetve liberalizmus elítélése mellett jelenthetett, takarhatott antiszemitizmust, teológiai-világnézeti orientációt (lásd Prohászka Ottokár), keresztényszocialista politikát, legitimista törekvéseket, végezetül természetesen ezek összegződhetnek is.⁶¹ A ’20-as évek konszolidációja során – a korábban jól kitapintható – antiszemita töltete vesztett jelentőségéből, és „az európai keresztény hagyományokhoz való kötődés”,⁶² illetve a tolerancia hangsúlyozása jutott szerephez. A korszakban ráadásul keresztény (katolikus), keresztén (protestáns) megkülönböztetés is létezett,⁶³ így a kereszténység ökumenikus jellegéről a korszakkal kapcsolatban nem lehet beszélni. A „nemzeti” jelző használata⁶⁴ kulturális értelemben jelentette a „kultúrfölényt”, azaz a magyarság művelődési felsőbbbségének elvét, de már megjelent a népi gondolat lényegi összegzése – ami majd a ’30-as években bontakozik ki –, amelyben a „nemzeti” a vidékkel, a parasztsággal azonosítható, a város pedig „idegen”, „nemzetellenes”, és takarhatott antiszemitizmust. A „nemzeti” jelszó természetesen (összefüggésben a „kultúrfölénnyel”) a revízió igényét is jelentette. A tárgyalt időszakban legálisan – gyakorlatilag – nem működött olyan párt, amely a határok módosításával ne értett volna egyet, de a célok tekintetében már eltérő álláspontok alakultak ki: az etnikai revíziótól az optimálisan keresztül az integrális re-

⁵⁸ HAJDU Tibor: i. m. 43.

⁵⁹ PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 260.

⁶⁰ GERGELY Jenő: A „keresztény-nemzeti” ideológia, 1919–1944. In: *Egy letűnt korszakról*. I. m. 85–86.

⁶¹ ORMOS Mária: *Magyarország a két világháború korában*. I. m. 117–120.; Uő: *Politikai ideológia a két világháború között*. I. m. 80–82.

⁶² PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 260.; Uő: A bethleni konszolidáció és a zsidókérdés. *Rubicon*, 2004/11. 62–63.

⁶³ Az Egységes Párt elnevezése is ezt tükrözte: Keresztény-Keresztén Kisgazda, Földműves és Polgári Párt.

⁶⁴ ORMOS Mária: *Politikai ideológia a két világháború között*. I. m. 82–85.

vízióig terjedtek a politikai pártok, a kormányzat, illetve a közéleti személyiségek által megfogalmazott elképzelések. Bethlen István a „nemzeti” mellett ráadásul az európaiságot is hangsúlyozta.⁶⁵ Leszögezhető azonban, hogy a revizionizmus volt a korszakban az egyetlen legitim konszenzusteremtő tényező (igaz, az irredentizmuskritika is jelen volt), s akkoriban talán az egyetlen, „tömegeket” mobilizálni képes eszme, ami a revíziós propaganda mellett az egyéni, Trianont elutasító érzelmeknek köszönhető.⁶⁶ A ’20-as évek politikájának „nemzeti” és „keresztény” jellege tehát egyáltalán nem határozható meg egyetlen módon.⁶⁷

Mindezek együttesen alkalmasak a hatalomgyakorlás jellegének leírására, de bármelyik kiemelése – a fentiek alapján – egyoldalú és félrevezető lenne,⁶⁸ elég csak arra gondolni, hogy a konzervativizmus is megszorításokkal használható a rendszer jellemzéséhez. A kiforrott, kidolgozott ideológia hiánya, és az, hogy a plurális szellemi szférát a kormányzat sohasem volt képes uralni, lehetővé tette, hogy az Egységes Párt gyűjtőpártként magába integrálhassa riválisainak egy részét (emiatt a jobboldali radikalizmustól és a liberalizmustól sem zárkózott el), illetve a rendszer, pragmatizmusának köszönhetően, együtt tudott működni a társadalom különféle orientációjú (akár ellenzéki) csoportjaival is.⁶⁹ Így „a pártnak ez a gyűjtőjellege kiegyensúlyozta a rendszer kizárólagosságát”.⁷⁰

A vizsgált definíció harmadik kritériuma szerint az autoriter rendszer „egyaránt tartózkodik a politikai mobilizáció extenzív és intenzív” formáitól, mivel az aktív támogatásra kényszerítő totalitárius rendszerekkel ellentétben a rendszer passzív elfogadását, a rendszer iránti közömbös magatartást részesíti előnyben. A kidolgozott ideológia hiánya miatt a rendszer nem is képes szélsőséges mobilizációra. A politikai mobilizáció foka és a támogatók részvétele a politikában a korlátozott pluralizmusból, illetve a rendszer mentalitásából – a definíció korábbi két kritériumából – következik.⁷¹ Végeredményben ezzel a kritériummal összefüggésben vizsgálható a lakosságnak a hatalommal szembeni magatartása is.

⁶⁵ Uo. 80.

⁶⁶ ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 159–163., 187–190.; Uő.: *Közvélemény és propaganda. Irredenta kultusz Magyarországon a két világháború között*. *Rubicon*, 2001/8–9. 78–87.

⁶⁷ Ebből következően nem értek egyet azzal a véleménnyel, amely szerint a keresztény-nemzeti eszme a rendszer hivatalos ideológiája, államelve lenne. RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története*. 8. k. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 569–587.

⁶⁸ PÜSKI Levente: *Demokrácia és diktatúra között*. I. m. 228.

⁶⁹ PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 264.; Juan J. LINZ: i. m. 164.

⁷⁰ Carlile Aylmer MACARTNEY: i. m. 47.

⁷¹ Juan J. LINZ: i. m. 166.

A '20-as évek Magyarországon a politikai mobilizáció a politikai elit részéről egyrészt kimerült a választások során a választási részvétellel való buzdításban, mozgósításban; másrészt a Trianon elleni (irredenta) tüntetések, illetve a húszas évek második felétől állami ünnepek, félhivatalos nagygyűlések megtartását jelentette.⁷² Az előbbi esetében ugyanis a választási rendszer ellenére a kormánypártnak a választási sikeréért meg kellett küzdenie.⁷³ Minderre a jelöltek gyűlésein vagy személyes ráhatás során került sor, s mindez eredményesnek is tekinthető, mivel a részvétel mindig igen magas volt. A rendszer ennél többet – megítélésem szerint – egyrészt mentalitásából következően, másrészt a kormánypárt mozgósító potenciáljának hiánya miatt (mivel nem volt tömegpárt) nem is várt el a társadalom azon részétől, amely szavazhatott, a politikai mobilizáció ezen a ponton így ki is merült. A választásokba való beavatkozás miatt ráadásul a mobilizáció értelmét is veszítette. A választási részvétel a politikai elit számára egyfajta visszajelzést jelent: ha ez az érték magas, akkor az számukra politikájuk helyességét igazolja. A nyílt kerületekben a választástól ráadásul távol is lehetett maradni, ami a politikai ellenvélemény kifejezését jelentette.

A linzi definíció negyedik kritériuma szerint egy autoriter rendszerben „a vezér (vagy alkalmanként egy kis csoport) gyakorolja a hatalmat formálisan pontatlanul meghatározott, de gyakorlatilag mégis eléggé kiszámítható korlátokon belül”. A definícióban olvasható vezér szóhoz mindenképpen hozzá kell fűzni, hogy Bethlen István (a „gazda”) – személyiségének autokrata vonásai ellenére, veleszületett arisztokratizmusa miatt – nem tekinthető modern népvezérnek. Viszolygott attól, hogy a hívei karizmatikus, hivatott, vagy éppen egyedüli „vezérként” kezdték el tisztelni a '20-as évek végén.⁷⁴ Tehát a definíció ezen kritériuma csak megszorításokkal alkalmazható.

A politikai elit hatalma a bethleni rendszerben nem volt korlátlan – annak ellenére, hogy (mint említettem) az Egységes Párt választási vereségének bekövetkezésére nem volt reális esély –, így ennél a szempontnál meg kell vizsgálni a vezetőréteg hatalomgyakorlását korlátozó tényezőket. Ezek a következők voltak.

- A parlamentáris demokrácia korlátozott formájában is jelentett egyfajta „alkotmányos” hatalomkorlátozást. Tekintettel kellett lenni a

⁷² Igaz, mindezek méretüknél és jellegükénél fogva is jelentősen elmaradtak a totalitárius rendszerek pártrendezvényeinek szélsőséges mozgósításától.

⁷³ Püski Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 113.

⁷⁴ Bethlen István gróf a szabadelvűség és a demokrácia programja ellen beszélt. *Újság*, 1928. január 20.; ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. I. m. 293.

politikai intézményekre, az alkotmányos szabályozásra (például a házsabályokra).

- Minimális mértékben a kormányzói hatalom is korlátozta, korrigálta a politikai elit hatalomgyakorlását.
- Annak ellenére, hogy a választási rendszer biztosította a kormánypárt választási győzelmét, a hatalom választások feletti kontrollja egyáltalán nem volt teljes, tehát egyfajta választási „verseny” mégis létezett. Az ellenzék pozíciói megerősödésének megakadályozásáért a közigazgatás apparátusának komoly erőfeszítéseket kellett tennie.
- Az 1922-es választások megteremtették azt a parlamenti struktúrát, amelyben helyet kapott az ellenzék, amely az alkotmányos eszközárával, a kritika jogával élt is – amit a hatalom nem, vagy csak kis mértékben korlátozott –, igaz a fennálló rendszert megváltoztatni nem volt képes. (Az ellenzék ezzel a korlátozott befolyásával tisztában is volt.) Megjegyzendő azonban, hogy az ellenzéki kritika a nyilvánosságnak köszönhetően a törvényességre, illetve az ellenvélemény figyelembevételére késztet(het)te a kormányt.
- Az Egységes Pártot – nevével ellentétben – relatív heterogenitás jellemezte,⁷⁵ amire a bethleni politikának figyelemmel kellett lennie. Ezek az érdekcsoportok nyomásgyakorló tényezőként több-kevesebb befolyással rendelkeztek a kormánypolitikára.⁷⁶ Bethlen tíz éven keresztül gazdasági és szociális vonatkozású törvényekkel, intézkedésekkel tudta az Egységes Pártban található érdekcsoportok közötti kiegyenlítést végrehajtani, s ezzel képes volt a pártegység biztosítására is.

A felsoroltak, noha különböző mértékben korlátozták a politikai elit hatalomgyakorlását, nem tették kétségessé azt, a rendszer működési mechanizmusát nem változtatták meg. Bethlen István tízéves miniszterelnöki tevékenysége, különösen 1926 után, „kiszámítható korlátokon belül” telt el.

A pártrendszer jellege

A hegemonisztikus pártrendszer fogalmát Giovanni Sartori olasz politológus pártrendszer-tipológiája alapján használja a magyar szakiroda-

⁷⁵ Itt a párton belüli frakciókra, illetve a hivatalos és nem hivatalos jelöltek választási versengésére gondolhatunk.

⁷⁶ Püski Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 248.

lom.⁷⁷ Sartori megkülönböztet versengő és nem versengő pártrendszereket. A hegemonisztikus pártrendszereket az utóbbiak közé sorolta be, mivel „a hegemon pártrendszerben egyetlen párt uralja a politikai rendszert, ám lehetővé teszi, hogy más [formális, periférikus szerepet betöltő] pártok is létezzenek, anélkül azonban, hogy tényleges versenyhelyzet jönne létre”,⁷⁸ így alternatív erővé ezek már nem válhatnak. Ide sorolhatóak egyes kommunista országok formálisan többpárti, ideologikus jellegű rendszerei (Sartori ilyennek tekintette például a lengyel pártrendszert a sztálini totalitárius időszakban). A tipológiának ebbe a kategóriájába sorolta azokat a pragmatikus jellegű pártrendszereket, amelyeket a hatalmi pozíciójukat évtizedeken át, akár állami eszközök segítségével fenntartó hegemon pártok uralták (ilyen volt például Mexikó az Intézményes Forradalmi Párt uralma alatt 1929 után).⁷⁹

Sartori tipológiája – amellett, hogy a korszak pártrendszerének bizonyos jellegzetességeit pontosan lefedi – néhány alapvető tényt megkerül, így az 1920-as évek magyarországi szisztémája a tipológia alapján, elentétben a szakirodalom állításával, nem tekinthető egyértelműen hegemonisztikusnak. Megítélésem szerint az alapvető probléma az, hogy nem lehet a bethleni pártrendszert megkötések nélkül a versengő vagy a nem versengő pártrendszerek közé beilleszteni. Ha besoroljuk a nem versengő pártrendszerek közé – a fenti fogalom alkalmazásával ez történik –, akkor ezzel elvitatjuk néhány alapvető sajátosságát.

Tény, hogy a beépített biztonsági fékek miatt az 1922-ben létrehozott választási rendszer korlátozta a választópolgárok politikai akarátnyilvánítását, előnytelen versenyhelyzetet teremtett az ellenzéki pártok számára, aminek köszönhetően a közigazgatással összefonódott kormányzópárt, az Egységes Párt megdönthetetlen hatalmi pozícióba, hegemon helyzetbe került.⁸⁰ A politikai verseny korlátozottsága, a választók po-

⁷⁷ PUSKI Levente: *Demokrácia és diktatúra között*. I. m. 230.; Uő: *A Horthy-rendszer*. I. m. 279.; ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. I. m. 235.; Uő: Választójog és parlamentarizmus a 20. századi magyar történelemben. I. m. 228.

⁷⁸ VERNON BOGDANOR (szerk.): *Politikatudományi enciklopédia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 129.

⁷⁹ GIOVANNI SARTORI: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. ECPR, 2005. 193., 204–211.; ENYEDI Zsolt–KÖRÖSÉNYI András: *Pártok és pártrendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 150.; SZARVAS László–TÓTH Csaba: Pártok és pártrendszerek. In: GALLAI Sándor–TÖRÖK Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula, Budapest, 2003. 414.

⁸⁰ Mindezt Rein Taagepera effektív pártszám indexe is alátámasztja ($N=1/\sum p_i^2$, a mandátumok arányát és a pártok számát figyelembe vevő súlyozott átlag, ahol a p az i -edik párt mandátumarányát jelenti), amely azt mutatja meg, hogy hol áll az adott parlament az egypárti dominanciához (ebben az esetben $N=1$) viszonyítva. 1926-ban az $N=1,99$. Az indexérték azonban félrevezető, mivel az abszolút többséggel rendelkező pártot nem veszi figyelembe. Ezt egy kiegészítő indexszel (1 osztva az abszolút többséggel rendelkező

litikai akaratnyilvánításának korlátozása azonban nem volt olyan mértékű, mint a Sartori által a hegemonikus pártrendszerek közé sorolt „általöbbspárti” kommunista rendszerek esetében,⁸¹ de a választások a fennálló hatalmi struktúrát – elviekben – így sem veszélyeztették.⁸² Mindezek miatt versengő pártrendszerrel természetesen nem lehet szó.

Mivel a kormányzat választások feletti kontrollja egyáltalán nem volt teljes,⁸³ a fentiek ellenére egyfajta politikai verseny, ha nem is demokratikus keretek között, de azért korlátozottan létezett,⁸⁴ így egyértelműen nem versengőnek sem tekinthető. A bethleni pártrendszer nem volt olyan represszív, intoleráns, hogy ne engedett volna teret egyfajta korlátozott pluralizmusnak, korlátozott versengésnek. Az ellenzéki pártok, ha a kormánypárttal szemben nem is, de egymással, saját pozícióik erősítése érdekében versenghettek, elsősorban a titkos egyéni, illetve titkos listás kerületekben, ahol az Egységes Párt legyőzésére is módjuk volt, mivel a választók akaratnyilvánítását nem befolyásolták.⁸⁵ Ráadásul 1922-ben, a rendszer kialakulatlanságának köszönhetően, ellenzéki párt mandátumot a nyílt szavazásos kerületekben is szerzett, igaz, erre a későbbiekben ennél jóval minimálisabb mértékben került sor (lásd 5. melléklet).

Az eddigi gondolatmenet Robert Dahl poliarchia-elmélete alapján is megközelíthető,⁸⁶ amely – általános történelmi tendenciaként – a politikai rendszerek fokozatos demokratizálódását feltételezi. Egy politikai

párt mandátumarányával) lehetséges korrigálni. Ennek alapján: 1922: N=1,61; 1926: N=1,20; 1931: N=1,29. Az adatok már egyértelműbben mutatják a valóságos erőviszonyokat. (Összehasonlításképpen a mai magyar országgyűlés esetében az N=2,72.)

⁸¹ A kormánypárt összefonódása a közigazgatással – megítélésem szerint – nem eredményezte a Sartori által felvázolt állampárti rendszer kialakulását – a nem versengő pártrendszerű politikai rendszereket ugyanis ilyeneknek tekintette –, igaz, mutattak tendenciák ebbe az irányba. (Giovanni SARTORI: i. m. 251–252.) Az állam nem volt túlcentralizált, az önkormányzatiság fontos szerepet játszott. A korlátozó tényezőkre, azon belül a budapesti helyhatósági választásokra lásd IGNÁCZ Károly: A hatalom eszközei a választói akarat „korrigálására”. *Múltunk*, 2005/1. 210–237.

⁸² Kétségtelen, hogy a választójogosultság szűkítése, illetve a nyílt szavazás részleges visszaállítása minden egyes választásnál biztosította az Egységes Párt választási győzelmeit, de arról a tényről sem szabad megfeledkezni, hogy a párt valós szavazóbázissal is rendelkezett.

⁸³ „A választási rendszer nem arra szorítkozott, hogy végső, vagy teljes kontrollt gyakoroljon a közélet felett, hanem arra, hogy a választókat mint igazi, meghatározó tényezőket zárja ki a politikai rendszerből.” Carlile Aylmer MACARTNEY: i. m. 46.

⁸⁴ Dieter NOHLEN: A választások jelentősége és funkciói. In: FABIÁN György–KOVÁCS László Imre (szerk.): *Választáspolitikai szöveggyűjtemény*. JATE Press, Szeged, 2001. 7–8., 10.

⁸⁵ Az ajánlási rendszer tekinthető az egyetlen korlátozó tényezőnek a titkosan szavazó kerületekben; a szavazás során a választók politikai akaratnyilvánításának korlátozására nem kerülhetett sor (1925. évi XXVI. tc. 75–76. §).

⁸⁶ BAYER József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 104–105.

rendszer egyfelől lehet inkluzív, vagy exkluzív jellegű aszerint, hogy milyen mértékű részvételi lehetőséget biztosít a polgárainak; ezt mutatja meg a politikai „részvétel” mértéke. Másrészt vizsgálható abból a szempontból is, hogy mennyire viseli el az ellenzék, milyen teret enged a pártok versengésének; erről ad tájékoztatást a politikai verseny tisztaságának mértéke.⁸⁷ Ezzel a két változóval egy politikai rendszer demokratizálódási foka jól ábrázolható egy grafikonon, ahogyan ez a 4. mellékleten is látható. Az 1. grafikon szerint Magyarország a 2200/1922. ME rendelet értelmében egy zárt hegemonia volt,⁸⁸ mivel az osztársadalom 29,8%-a (2 382 157 fő) rendelkezett szavazati joggal, és a választók csak kicsit több mint 25 százaléka szavazhatott titkosan (kb. 600 000 fő), ahol azonban szabad választásokról beszélhetünk.⁸⁹ Ez jelentős visszaesés az 5985/1919. ME rendelethez képest, ami értelmében az osztalakosság 40 százaléka (3 133 094 fő) rendelkezett választójoggal, és titkosan szavazhatott; viszont növekedés az 1874. évi XXXIII. tc.-hez képest, aminek értelmében az osztársadalom 5,9 százaléka szavazhatott – igaz, nyíltan.⁹⁰

A 4. melléklet 2. grafikonja – az 1. grafikonon kijelölt részt – a választásra jogosultak és a közülük titkosan szavazók arányát ábrázolja az 1922-es (29,8%; 25,9%), az 1926-os (26,6%; 23,7%) és az 1931-es (29,4%; 22,9%) választások időpontjában.⁹¹ 1922-ben a mandátumok 79,59%-át, 1925-től (az 1925. évi XXVI. tc. értelmében) pedig 81,22%-át, 199 mandátumot választottak nyílt szavazású választókerületben, túl-

⁸⁷ Mindkét változó mértéke a jogszabályokban foglaltakon alapul, azaz a „részvétel” nem a választásokon való részvételt jelenti, hanem azt, hogy az adott rendszer kiknek adja meg a lehetőséget a választásokon való részvételre; a „politikai verseny tisztaságának” mértéke pedig a titkos szavazás tényén kívül mást – például az egyhangú mandátumok számát, vagy éppen a cenzúrát – nem foglal magában ebben a megközelítésben.

⁸⁸ Dahl koncepciójában a zárt hegemonia a korlátozott részvételi lehetőséget, illetve az ellenzék lehetőségeinek, azaz a tiszta politikai versenynek a korlátozását együttesen jelenti.

⁸⁹ Bizonyos jelek arra utaltak – például az 1929-es titkos közigazgatási választások –, hogy Bethlen a titkosság kiterjesztésére készült (mivel politikai céljait ez nem veszélyeztette), amit azonban a világválság megghiúsított. A jogkiterjesztés elve a javuló szociális viszonyoknak, illetve a műveltségi színvonal emelkedésének köszönhetően minden bizonnyal megvalósítható lett volna. Az idők folyamán fokról fokra végrehajtuk a titkos választójogot, *Magyarország*, 1929. február 1.; ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. I. m. 297–298.

⁹⁰ Az 1913. évi XIV. tc. és az 1918. évi XVII. tc. alapján választásokat nem tartottak, de a jogkiterjesztés hozzájuk képest is érvényesült. A választójogosultak aránya ugyanis 10% körül mozgott a két jogszabály alapján. A nyílt szavazást az 1913-as jogszabály értelmében a törvényhatóságú jogú városokban felváltotta a titkos szavazás.

⁹¹ HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza, 1920–2000*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. I. k. 35., 43., 50.

súlyuk tehát egyértelmű (lásd 3. *melléklet*). A választójogosultak és a közülük titkosan szavazók arányát tekintve tapasztalható némi ingadozás, de arányaiban jelentős változás nem következett be a korszakban.⁹²

Mindezek alapján az Egységes Párt létrejötté és a választójogi rendelet elfogadása után a '20-as évek pártrendszere, véleményem szerint – Sartori tipológiáját a korszak politikai viszonyaira alkalmazva – inkább egy versengő és nem versengő pártrendszer közötti átmenetként írható le,⁹³ amely azonban – egyértelműen – közelebb állt a nem versengő pártrendszerekhez. Így egy korlátozottan (vagy részben) versengő (pragmatikus)⁹⁴ hegemonisztikus pártrendszernek, más megközelítésben hegemonisztikus vonásokat felmutató – váltógazdaság nélküli – többpártrendszernek tekinthetjük.

Összegzés

Bethlen István 1931. augusztus 24-én távozott miniszterelnöki pozíciójából. Ennek alapvetően a válságkezelési politikájával összefüggő kormányzói bizalomvesztés volt az oka. Ángyán Bélának, egyik bizalmasának, az exminiszterelnök utólag a következőt mondta: „El kell mennem, mert egy olyan gyűlölethullám vesz körül engem, hogy ha tovább a helyemen maradok és elvégzem azt az igen népszerűtlen feladatot, amely most a kormányra vár, rövid időn belül elsöpört volna nemcsak engem, akiért utóvégre nem lenne kár, vagy ami nem állítana meg, hanem az egész rendszert [...] Ezért, hogy az általam felépített rendszert fenntartsam és át tudjam menteni, kell, hogy új emberek jöjjenek.”⁹⁵ 1932-ben kifejtette, hogy tízéves miniszterelnöksége alatt „egy jól átgondolt és megfelelően funkcionáló politikai rendszert” hozott létre.⁹⁶

⁹² A választójogosultság arányát tekintve az 1926-os mélypont oka nem az volt, hogy az 1925-ös választójogi törvény szigorította volna a választójogosultság feltételeit, hanem az, hogy 1922-ben a választási szervek időhiány miatt nem tudták összeállítani a szigorú censzusok alapján az új névjegyzékeket, így bizonyos esetekben meghagyták az 1919-es szabályozás szerinti jogosultságot. 1926-ban azonban már az 1922-es rendelet által megszabott feltételek alapján állították össze a választási névjegyzékeket. Uo. 35., 43.

⁹³ Mindez egy térbeli sajátosságot takar: a titkos kerületekben versengőnek, a nyílt kerületekben (az 1920-as évek közepétől) nem versengőnek tekinthető pártrendszer.

⁹⁴ Sartori a hegemonisztikus pártrendszert pragmatikus, illetve ideologikus rendszerekre osztotta. Ezek közül a pragmatikus kevésbé represszív és intoleráns, mint az ideologikus változat. Giovanni SARTORI: i. m. 251–254., 258–259.

⁹⁵ Idézi ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. I. m. 339.

⁹⁶ *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. m. I. k. 14.

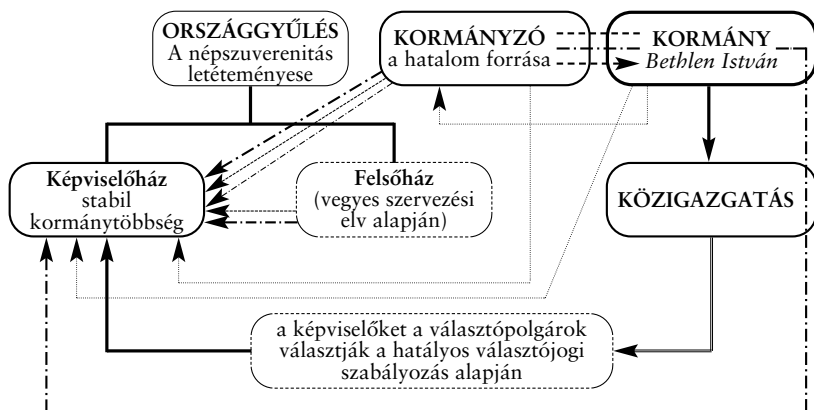
Milyen volt tehát az a politikai rendszer, amelyet megbolygatni, „könnyelműen és hozzá nem értő dilettáns kézzel feldúlni [...] vétkes könnyelműség lenne”,⁹⁷ mivel az ismét zavarokat, s felfordulást idézne elő az országban? A politikai rendszer – a kormányváltáson túlmutató „rendszeren belüli rendszerváltásnak” köszönhetően – működtetését tekintve – a rendszerbe épített konzervatív stabilizátorok miatt – autoriter (antidemokratikus) jellegű volt. Igaz, bizonyos rendszerelemek enyhítették a rendszer autoriter voltát. Ilyennek tekinthető például a pártélet korlátozott pluralizmusa (a többpártrendszer); a formális hatalom-megosztás; a törvényhozás mint legfőbb államhatalmi szerv; illetve a politikai elit korlátozott – azaz nem korlátlan – hatalma. Parlamentáris demokráciaként azonban semmiképpen sem értelmezhető, mivel a korszak „parlamentarizmusa” a parlamentáris demokráciák elveit nem valósította meg. Viszont ha emiatt diktatúrának tartanánk, akkor a rendszernek azzal a hiányával szembesülünk, hogy a törvényes korlátozásokon kívül (választójog, szabadságjogok) az erőszakszervezetek nem jutottak jelentős rendszerfenntartó szerephez, emiatt pedig liberálisabb, toleránsabb volt, mint a korszakban létrejött úgynevezett modern kori diktatúrák. Ennek köszönhetően, illetve a korlátozottan működő parlamentáris intézményrendszer miatt – megítélésem szerint – nem sorolható ezen rendszerek közé. Az „autoriter” és a „parlamentáris” kifejezések ráadásul alapvetően nem egymást kizáró fogalmak, emiatt az „autoriter” és a „parlamentáris” kifejezések együttes alkalmazása tűnik a legcélravezetőbbnek. Mindezek miatt az 1920-as évek politikai rendszerét véleményem szerint egy *alapvetően – de nem kizárólagosan – konzervatív mentalitású, parlamentáris intézményrendszeren alapuló* (parlamentáris elemeket felmutató), *korlátozottan versengő* (pragmatikus) *hegemonisztikus pártrendszerű autoriter rendszernek* (a dahli koncepció alapján zárt hegemoniának) tekinthetjük.

⁹⁷ Uo. 16–17.

Mellékletek

1. melléklet. A politikai rendszer – 1927

Az 1927-re kialakult parlamentáris intézményrendszeren alapuló autoriter rendszer „az egyes hatalmi ágak, intézmények elkülönítésének és összekapcsolásának olyan sajátos egyensúlyára épült”,⁹⁸ amelyben a végrehajtó hatalom dominanciája érvényesült, ezen belül is elsősorban a kormányfő szerepe volt meghatározó. Így egy erős miniszterelnöki rendszerről beszélhetünk.

Jelmagyarázat:

Kinevezés (diszkrecionális jogkörrel a miniszterelnököt és annak javaslatára a minisztereket)	----->
Felelősség (kinek az irányába érvényesül)	----->
Vétőjog (a halasztó erejű vétőjoggal a kormányzó egyszer, a felsőház kétszer élhet)	----->
Bizalmi viszony (Horthy Miklós és Bethlen István között)	-----
Befolyásolás, nyomásgyakorlás	=====>
Konzervatív rendszerstabilizátor (szűkített választójog, nyílt szavazás, felsőház)	-----
Szokásjog alapján előszentesítési jog	-----
Törvénykezdeményezési jog (a kormányzó törvénykezdeményezési joga miniszteri ellenjegyzéshez volt kötve)	-----<
A törvényhozás feloszlata új választások kiírásával, illetve elnapolása 30 napra	----->

⁹⁸ Püski Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 259.

2. melléklet. A választójogosultság feltételeinek változása az 1920-as években⁹⁹
(Ahol nincs külön feltüntetve, a census mindkét nemre vonatkozik.)

kategória	1920	1922
életkor	24 év	<p><i>férfiaknál 24, nőknél 30</i></p> <p><i>Megjegyzés:</i> az életkori census alól mentesültek azok a választásra érett, de kellékhányos nők, akik egyetemet vagy főiskolát végeztek, illetve azok a férfiak, akik igazolták a rendeletben meghatározott katonai kitüntéseiket.</p>
állandó lakás	<i>fél év</i>	<p>2 év</p> <p><i>Megjegyzés:</i> ez a közalkalmazottakra és a középiskolát végzetteknek nem vonatkozott (pozitív diszkrimináció). Az állandó lakás hiánya elsősorban a városi szavazók (segédmunkások) visszaszorítását jelentette.</p>
állampolgárság iskolai végzettség	<p>6 év</p> <p><i>nőknél írni-olvasni tudás</i></p>	<p>10 év</p> <p><i>férfiaknál 4 elemi, nőknél 6, ill. bizonyos esetben 4 elemi</i></p> <p><i>Megjegyzés:</i> a műveltségi census a falusi – elsősorban női – szavazók számát csökkentette, ezzel a társadalmi irányultságú csoportokat zárták ki a választójogosultságból. A nőknél a 4 elemi akkor volt elegendő, ha saját vagyonából vagy keresetéből élt, illetve ha három vagy több gyermeke volt.</p>

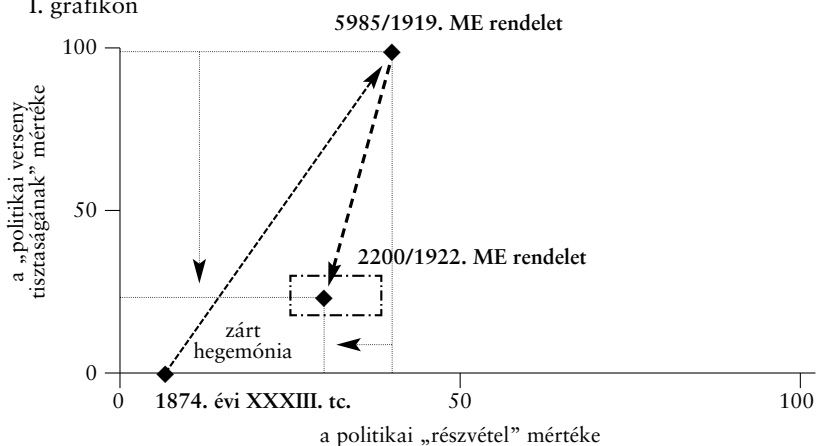
⁹⁹ PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 100. A megjegyzésekhez lásd PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. I. m. 104.; HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza*. I. m. 31–32.; 2200/1922. ME rendelet 1–3. §.

3. melléklet. Az 1922-ben létrehozott, 1925-ben kis mértékben módosított vegyes választási rendszer

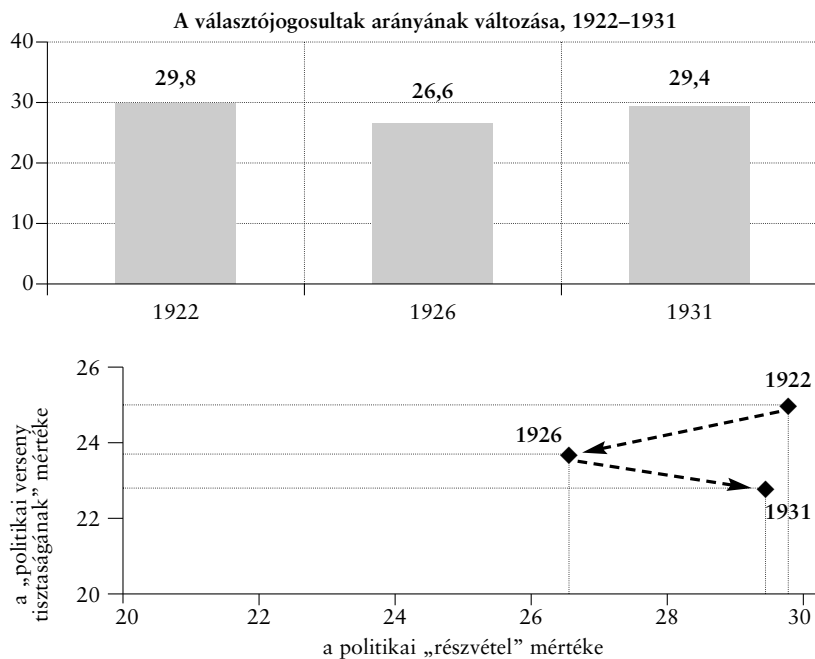
év	megszerezhető mandátumok száma (N = 245)		megjegyzés
	Egyéni választókerület	Lajstromos (listás) választókerület	
	általános (abszolút) többségi rendszer	arányos képviseleti rendszer (a mandátumok kiosztása a Hare-kvóta alkalmazásával történt)	
nyílt választás (nem kötelező)	1922	195	A nyílt kerületek túlszámoltak nagy aránya, a nyílt szavazás 1922-es részleges visszaállításával a vármegyék területén a választók a mindenkori kormány és az irányítása alatt álló közigazgatási szerveknek lettek kiszolgáltatva.
	1926	199	
		a vármegyék területén: községek, rendezett tanácsú városok	
		a vármegyék területén, illetve az egymandátumos törvényhatósági jogú városokban	
titkos választás (kötelező)	1922	20	A titkos kerületekben, viszonylag szabad választások mellett vizsgálható a választók akarata.
	1926	30	
		Budapest és környéke, 4 választókerület	
		46	a főváros és a hét többmandátumú törvényhatósági jogú város, 11 választókerület
megjegyzés	Az arányosságot szolgáló Hare-kvóta a kormánypártnak is juttatott mandátumot az ellenzéki nagyvárosokban, ugyanis alkalmazása a legnagyobb maradék elve alapján a kis pártoknak kedvezett, ebben az esetben a kormánypártnak.		
	A többségi elv dominanciája a kormányozhatóság elvét helyezte előtérbe, aránytalan választási eredményeket produkált; a nagy pártoknak, jelen esetben az Egységes Pártnak kedvezett, ahogyan az egyhangú mandátumok is.		

4. melléklet. A bethleni konszolidáció demokratizálódásának mértéke Robert Dahl poliarchia-elmélete alapján.

I. grafikon

II. grafikon

5. melléklet. A választási eredmények alakulása a Bethlen-korszakban¹⁰⁰

párt, irányzat	év	titkos egyéni mandátum	listás mandátum	nyílt egyéni mandátum	pártonkénti (összesített) mandátum	ebből egyhangú	(N = 245) mandátum- arány (%)
Egységes Párt <i>hivatalos</i>	1922	6	1	133	140	23	57,38
	1926		11	150	161	72	65,71
	1931		11	138	149	53	60,82
	1926		–	9	9	1	3,67
	1931		–	8	8	–	13,06
KGSZP	1926		10	25	35	13	14,29
	1931		8	24	32	9	13,06
liberálisok összesített	1922	1	7	6	14	–	5,74
	1926		10	–	10	–	4,08
	1931		7	1	8	–	3,27
MSZDP	1922	7	13	5	25	–	10,25
	1926		14	–	14	–	5,71
	1931		14	–	14	–	5,71
fajvédők	1926		1	1	2	1	0,82
	1931		–	–	–	–	–
agrárpártok összesített	1922	–	–	3	3	–	1,23
	1926		–	3	3	1	1,22
	1931		4	9	13	–	5,31

¹⁰⁰ HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza*. I. m. I. k. 36., 38., 43–44., 51–52. adatai alapján. A táblázat nem tartalmazza a választásokon indult összes párt eredményét!